

Riksantikvaren

Deres ref.: 37/25

Vår ref.: LR

Dato: 13.06.2025

Høring bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø

Norges museumsforbund (NMF) representerer hele bredden av museer i Norge uavhengig av departementstilhørighet eller om finansieringen kommer via Sametinget, fylkeskommuner, kommuner eller private midler. Medlemmene våre arbeider tett med ulike organisasjoner og aktører i samfunnet rundt dem som arbeider med bevaring og formidling av ulike deler av kulturarv og kulturmiljøer.

Proessen mot en strategi

Museumsforbundet har deltatt i ressursgruppen for denne strategien og med det fått innsikt i hvordan arbeidet har foregått. Det har vært interessant å følge prosessen, men også litt foruroligende. Tempoet i utformingen av strategien ble vi i utgangspunktet informert om ville komme til å bli høyt, men ferdigstillingen ble ytterligere fremskyndet i prosessen og varslet på det første møtet i ressursgruppen. Det betyr at strategien måtte ferdigstilles uten at det var mulig å gjøre relevante utrednings- og kartleggingsarbeider som ville gitt bedre kunnskapsgrunnlag som bakgrunn for arbeidet og bedre tid til refleksjon. Dette ville gitt bedre tid til vurderinger både i ressursgruppen og ledergruppen hos Riksantikvaren og dermed bedre kvalitet på strategien.

Strategien blir med så raske prosesser generell og overordnet og uten tydelig formulerte mål og satsinger. Det har for eksempel ikke vært tid til å kartlegge hvilke kulturmiljøer museene har i sine samlinger og hvilke områder innenfor strategien de dekker med allerede bevarte kulturmiljøer eller kulturgjenstander. Dette svekker dessverre resultatet og begrenser verdien.

Det er forståelig at Klima- og miljødepartementet nå ønsker å se resultater av de ønskede intensjonene som ble lagt frem i Meld. St.16 (2019-2020), men man kan stille spørsmål ved om det blir en forsvarlig strategi når tempoet er så høyt og så mye overlates til handlingsplaner. Så langt har vi ikke sett forslag til handlingsplaner for tidligere fremlagte og vedtatte strategier, men vi frykter at også de vil bli utformet i høyt tempo med begrenset mulighet til å dra nytte av den tilgjengelige kunnskapen i relevante miljøer.

Museumsforbundet er av den oppfatning at grundigere forarbeid og bedre samarbeid med museumssektoren og andre relevante kulturvernmiljøer ville gitt bedre oversikt over hva som er bevart og hvilke mangler man har for en mer representativ og utfyllende bevaring av viktige kulturminner og kulturmiljøer.

Kulturdirektoratet har gode oversikter fra årsrapporter og statistikk som kunne gitt Riksantikvaren gir en rask innfallsport til museenes samlinger. Kulturdirektoratet er også en viktig samarbeidspart for kunnskap om museenes samlinger og kulturmiljø.

Museene som kulturmiljøaktører

Det er imidlertid en positiv utvikling i strategien at museene anerkjennes som viktige aktører i bevaringen av industri- og næringsmiljø. Det har vært et viktig poeng for Museumsforbundet i tidligere innspill til Riksantikvaren å synliggjøre museenes rolle som forvaltere av kulturmiljø innen flere områder bevaringsplanene skal gjelde for. Godt samarbeid mellom Kulturmiljø-forvaltningen og museene er nødvendig for gode resultater for ivaretagelse og formidling på lang sikt.

I denne strategien er museene tydeligere til stede enn i flere av de tidligere, selv om det ofte er forvaltningsmuseene som trekkes frem. Dersom man med forvaltningsmuseene her mener universitetsmuseene, anbefaler vi at Riksantikvaren omformulerer seg flere steder der disse er listet som interessenter og aktører. Universitetsmuseene er viktige for den arkeologiske delen av næringers og industriers kulturmiljø, mens andre museer vil være mer relevante for andre deler av disse. Kulturmiljø som kvernsteinsproduksjon og jernvinner er imidlertid en del av det man vil se på som kulturhistoriske museer som Kulturdepartementet har ansvar for. Vi minner i den forbindelse om prosjektet «Jernvinna i Oppland» der forvaltningsmuseer og andre museer arbeidet sammen om dokumentasjon og forskning. Flere slike eksempler kunne sikkert trekkes frem, men disse er nevnt da de har tett kobling til arkeologiske kulturmiljø.

Tekniske og industrielle kulturminner

Flere av Museumsforbundets medlemmer inngår i Bevaringsprogrammenet for tekniske og industrielle kulturminner, som var det eneste bevaringsprogrammet av flere som har vært aktivt til nå. Disse er gjennom årene tilført betydelige midler til istandsetting for å oppnå godt vedlikeholds nivå, og har nå blitt gode arenaer for formidling av sine respektive industriområder. Flere av anleggene har bevarte maskiner som virker og kan fungere i produksjon. På denne måten bevares og videreføres også den immaterielle kunnskapen

om vedlikehold og drift av maskinene og produksjonsprosessene. Dette gir en betydelig tilleggsverdi til byggene og de bevarte produksjonsanleggene.

Flere av anleggene har i tillegg gjennomgått fredningsprosesser og fått status som fredede anlegg. I strategien trekkes de tekniske og industrielle anleggene frem som kulturmiljø som er viktig å bevare og som har gitt verdifull kunnskap om den immaterielle kulturarven. Den opparbeidede kunnskapen på stål og betong, på drift av maskiner og bevegelige kulturminner (s. 23), gis det i strategien uttrykk for at kan videreutvikles og deles. Det er bra, men den er likevel ikke helt tydelig hvilken status anleggene skal ha fremover og hvilken støtte de vil motta til arbeidet med å opprettholde vedlikeholdsnivåene og formidle kulturmiljøet og næringen de representerer. Dette er viktig for å sikre at investeringene som er gjort gjennom mange år ikke er bortkastet. Det bør også presiseres hva man mener med bevegelige kulturminner i denne sammenhengen: er det tog, bil og båt/fartøyer som brukes til transport eller regner man maskiner som bevegelige kulturminner?

Kunnskapshull

Riksantikvaren peker i strategien på en tydelig årsakssammenheng mellom store kunnskapshull og svakt samarbeid mellom kulturmiljøsektoren og museumssektoren. Dette nevnes særlig i forbindelse med bevegelige kulturminner. Museumsforbundet sier seg enig i dette og mener at det fremover er viktig å styrke samarbeidet også mellom Klima- og miljødepartementet og Kultur- og likestillingsdepartementet og andre relevante departementer og direktorater. Vi mener imidlertid at de omtalte kunnskapshullene også gjelder ut over de bevegelige kulturminnene. Vi støtter strategiens påpekning av behovet for samarbeid med museer og arkiver i bevaring av dokumentasjon og kulturmiljø. Disse kan også spille en særlig viktig rolle i bevaring av særlig krevende kulturmiljø, som oljeinstallasjoner, der man må tenke bevaring på en annen måte enn rent fysisk. Dette har Norsk Oljemuseum opparbeidet mye kompetanse på gjennom flere dokumentasjonsprosjekter av ulike oljefelt på norsk sokkel i tett samarbeid med Arkivverket og Nasjonalbiblioteket.

Deltemaene

Strategien har tre deltema: 1. Industrien som bygde landet, 2. Våre mangfoldige næringer og 3. Industriens logistikk. Dette mener vi er en tilnærming som gir et helhetlig utgangspunkt for bevaringen av byer og bygders komplekse kulturmiljø. Det siste deltema befatter seg med bevegelige kulturminner, omtalt som transportminner i forslaget til Ny kulturmiljølov NOU 2025:3, og infrastruktur som støtter industri og næringsutvikling. Dette

er viktig, ikke minst i den delen av industrireisning og etablering av det historikere betegner som ensidige industristeder. Disse ble bygd opp rundt energikilden, kraftverket, for å utnytte tilgangen til kraft i en tid der energitapet var stort ved overføring av elektrisiteten over avstander. Her ble jernbane, veg og båt/fartøyer sentrale infrastrukturer for å få industriproduktene til markedene.

I deltema 1 er stedsutviklingen i disse samfunnene et viktig element i kulturmiljøet, men vil slik bevaringsstrategiene og grensene dem imellom er utformet falle inn under bevaringsstrategien for byer og bygdemiljøer. Dette skiller seg fra den tidligste industrireisningen (fra rundt 1840-årene) man fikk langs elver, som for eksempel Akerselva, der kraften i elva ble mer direkte utnyttet i fabrikken.

Teknologioverføring fra England i tidlig industrialisering og fra Tyskland i bergverksindustrien er eksempler på hvordan man har bygd industri og næring i Norge før man fikk ingeniørutdanning og det vokste frem teknologimiljøer som frembrakte avansert teknologi for næringer som var viktige både i Norge og internasjonalt. Kommunikasjonsteknologi for fartøyer i Simrad er ett av mange eksempler på dette, norsk oljeindustri et annet.

Immateriell kulturarv

Museumsforbundet har i flere høringsinnspill til tidligere bevaringsstrategier understreket behovet for å tydeliggjøre de immaterielle aspektene ved kulturmiljøene. Disse er viktige også for denne strategien, både for å forstå konteksten, men også for kunnskap om maskineri, materialer og produksjonsteknikker. Vi vil foreslå å legge til et ord i den andre setningen i andre avsnitt i innledningen på side seks: Materiell og immateriell kulturarv er uløselig knyttet sammen og møtes i de fysiske omgivelsene, i fortellinger og gjennom tradisjoner, PRAKSISER og språk. Dette mener vi fordi praksiser beskriver synergien mellom det materielle og immaterielle på en håndgripelig måte og kan dermed gjøre det lettere å forstå det immaterielles rolle og sammenheng i bevaringsstrategien. Det dekker begrepene «tacit knowledge», eller erfaringsbasert kunnskap som er viktig i mange industrier og næringer og som må læres gjennom utførelse av arbeid og håndtering av maskiner og materialer. I forslag til Ny kulturmiljølov NOU: 2025:3 vises det også til at praksiser er et viktig begrep i tilknytning til immateriell kulturarv, og vi mener derfor at dette med fordel kan implementeres i bevaringsstrategien for å tydeliggjøre sammenhengen med den materielle kulturarven.

Gjenbruk

Innsatsområdene for strategien er i stor grad knyttet til bevaring gjennom bruk eller bevaring og bruk. I en tid med stadig mer utfordringer rundt klimaproblematikk og arealbruk mener vi at det er positivt at Riksantikvaren har fokus på gjenbruk og sirkulærøkonomi. I strategien er man også opptatt av gjenbruk av kulturmiljøer som en del av bevaring av kulturmiljø. En svakhet ved strategien er at bevaring for dokumentasjon og formidling av autentiske kulturmiljø, som museene ofte har i sine samlinger og som sitt ansvar, opp mot gjenbruk, som oftere er bevaring av bygg og kulturmiljø i bruk med en ny funksjon. Museumsforbundet mener at gjenbruk av industribygg og næringsmiljø også kan bidra til viktig bevaring og formidling av tidligere industri- og næringsmiljøer for ettertiden, selv om det i større grad er de ytre skallene som bevares med nye funksjoner. Alle kulturmiljø som man ønsker å bevare kan ikke nødvendigvis utvikles til å bli museer, men slike kulturmiljø kan for eksempel dokumenteres nøye gjennom bevaring av arkiv, foto og gjenstandsmateriale som formidler bruk i analogt og/eller digitalt format.

I deltema 2. Våre mangfoldige næringer er byindustri og særegen småindustri prioriterte områder. Museumsforbundet støtter betydningen av å bevare spor etter denne type industri og næring, som ofte kunne være del av mangesysleri. Disse kulturminnene kan til dels være krevende å bevare som komplette kulturmiljø for autentisk museal formidling. I noen tilfeller er maskineri eller verksteder som representerer dokumentert, demontert og flyttet til et museum med eller uten sitt opprinnelige lokale. I andre tilfeller er det bygningsmiljøene som ytre fasade som står igjen transformer til kontorer, boliger eller annet formål. Dette kan bidra til å bevare mangfoldet i byrommet som det i strategien understrekes er viktig.

I deltema 3. Industriens logistikk er bevegelige kulturminner som del av næringer og industriers kulturmiljø samt infrastrukturen. Vi tematiserte bruken av begrepet bevegelige kulturminner tidligere i høringsinnspillet og har merket oss at man på s. 38 skriver at de kan «være en integrert del av produksjonen i form av spesialiserte maskiner og utstyr for vedlikehold. I tillegg finner vi bruk av bevegelige kulturminner innen forskning og vitenskap.» Museumsforbundet mener denne bruken av begrepet bevegelige kulturminner må revurderes. Det er i alle fall behov for klargjøring av denne måten å bruke begrepet på da vi er usikre på om dette er en bruk som er i vanlig bruk i sektoren. Kulturminnefondet praktiserer til orientering denne fortolkningen: «Bevegelige kulturminner omfatter alle objekter som kan bevege seg, og som har en historisk eller kulturell verdi. Dette kan være alt fra biler, traktorer og fly til sykler, karjoler og sleder.» I nyere tid har rullende kultur-

minner som jernbane og biler blitt innlemmet i søknadsordningen som da omfatter rullende og bevegelige kulturminner.

Klargjøring av mål og midler

Museumsforbundet mener at strategien med fordel kunne vært mer tydelig på hvilke tiltak man mener er nødvendige, utover samarbeid på tvers av sektorene, som er aktuelle for å gripe fatt i og kunne håndtere de utfordringene som temaene har. Det nevnes at det er ønskelig med nettverksbygging, og i den sammenheng vil vi peke på tre museumsnettverk som er viktige for denne strategien:

Nettverk for Teknologi- og industrihistorie, Bergverksnettverket og Museumsnettverkene for industrihistorie og arbeiderkultur. Alle disse inngår i porteføljen av de nasjonale museumsnettverkene som ble etablert som del av museumsreformen. Det finnes mer informasjon om dem på Kulturdirektoratet nettside. Flere av disse driver omfattende dokumentasjons og forskningsarbeid og har nettverk i UH-sektoren i tillegg til museene.

Seksjon for Industri, kommunikasjon og Anlegg (SIKA) i Norges museumsforbund er et annet nettverk som er nyttig for arbeidet med ivaretagelse av industrier og næringers kulturmiljø. De har blant annet kartlagt hva som er gjort av industridokumentasjon og utarbeidet en enkel veileder på området med tips og råd til hvordan dette kan gjennomføres. Den kan være nyttig å få med seg i det videre arbeidet med strategien, og Museumsforbundet bidrar gjerne til dialog rundt dette sammen med SIKA.

Avslutning

Riksantikvaren må ha en tydelig og ledende rolle i arbeidet med å følge opp strategien med tiltak, mål og resultater som vi regner med vil forankres i Klima- og miljødepartementet. Riksantikvaren må også sikre at det er virkemidler som gjør brede samarbeid mulig. I dag er det flere virkemidler innen kulturmiljøarbeidet hos Riksantikvaren og Kulturminnefondet museene ikke har tilgang til. Det fremmer ikke godt arbeid med bevaring av næringers og industriers kulturminner.

Med vennlig hilsen

Ole Aastad Bråten
styreleder

Liv Ramskjær
generalsekretær

Dette dokumentet er elektronisk godkjent og oversendes uten signatur.